

<https://helda.helsinki.fi>

Ulrich Beckin riskiyhteiskunta

Eräsaari, R.

Gaudeamus

2019

Eräsaari , R 2019 , Ulrich Beckin riskiyhteiskunta . julkaisussa I Kauppinen , M Pyykkönen & O-P Moisio (toim) , 1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 217-237 .

<http://hdl.handle.net/10138/314644>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Ulrich Beckin riskiyhteiskunta

Risto Eräsaari

Teologisessa katsannossa ”keskivälin ajattelijaksi” (*Denker der Mitte*) luonnehdittu kardinaali Walter Kasper on oivaltanut, että oikeudenmukaisuuden ja auttamisvalmiuden arvon ymmärtävät mutta käytännölliseen ateismiin ja arkipäivän humanismiin vajonneet nykyihmiset ovat ”eriytyneitä aikalaisia” (*differenziertere Zeitgenossen*). Johtava teologi tuntuu siis tajuavan, ettei kaikki ala integraatiosta ja että erottautuminen on luvalista tai jopa suotavaa, eikä kaikkea näin ollen pidä selittää fragmentaatiolla. Tästä puolestaan herää aavistus, ettei Ulrich Beckin (1944–2015) projektiivisen sosiologian johtoajatus, jonka mukaan ”oman elämän pakko ja mahdollisuus syntyy pitkälle differentioituneessa yhteiskunnassa”,¹ ole menettänyt merkitystään. Radikaalin differentioitumisen seurausvaikutustenkin – kitkan aiheuttaman arvaamattoman jännitteen ja entropiasta syntyvän kasvuenergian – on täytynyt olla Kasperin teologialle tuttua, mutta miten kaiken näkevä taivas ja juurettomaksi muuttunut maa kohtaavat?

Vuosituhanneen vaihteessa maailman siteeratuimpina sosiologina tunnetun Beckin teoriaprojektin elementit ovat *aikalaisdiagnoosi*, *moderni*, *kontingenssi*, *riski* ja *kosmopoliittisuus*. Se on lopulta painottunut enemmän yhteiskunnan poliittisen kuin sosio-moraalisen konstruktion muodostamiseen, kuten kansalaisyhteiskuntaa, kansallisvaltiota ja maailmanyhteiskuntaa koskeva keskustelu osoittaa. Ohjaavana periaatteena on vanhasta teollisesta yhteiskunnasta periytyneeseen dogmaattiseen yhteiskuntamalliin nojaavan ajattelun kritiikki, uusien mahdollisuuksien tai uuden pelivaran tiedostaminen ja jopa sen hahmottaminen, mikä ehkä voisi olla uusi tapa käydä yhteiskuntaa ja politiikkaa koskevaa keskustelua. Tässä luvussa keskityn erityisesti riskin käsitteeseen, mutta samalla nivon sitä muihin Beckin teorian keskeisiin elementteihin.

Käsitteiden konservatismista sekä julkisuuden menetyksestä saksalaista sosiologiaa sen ennen näkemättömällä laajentumiskaudella moittinut ja sen analyyseja yhteiskunnan omalla toiminnallaan aiheuttamasta vaarantumisesta syyttänyt Beck tavoitteli yleisellä sosiologiallaan aikakauden yleiskuvaa sekä muutosta sen peruskategorioiden ja -reseptien epäselvyyttä koskevaan keskusteluun. Jo ensimmäisissä kirjoituksissaan Beck totesi, että edessä olisi iso muutos; empiirisestä sosiaalitutkimuksestakin oli luettavissa, että talouden kontrolli pettää, riskienhallinnan peruskäsitteet eivät toimi, tutkimus irtoaa ihmisten toiminnasta ja ajattelusta ja yhteiskunnan jaot, erot ja yhteydet saavat uuden merkityksen ja ongelmat uuden ratkaisuaжатellun logiikan.² Beck käy kiinni sosiaalivaltion laajentumiseen, työn ja perheen muutoksiin sekä vääjäämättömään uusiin käsitteisiin vaatimaan modernisoitumiseen, joka ei kunnioita luonnonlakeja eikä porvarillisia konventioita. Uuden selonteon aikomuksena ei ole tehdä väliaikaisesta ja ailahtelevasta nyky-yhteiskunnasta ”konstitutiivista” nykyisyydelle, siinä ei kohoteta nykyisyyttä aikakäsitteeksi eikä asioita ajallistamalla tehdä riskien kontrollista näkyvää uhkan ja vaaran torjuntamekanismia. Mutta siinä ei myöskään kritisoida digitaalisen silmänräpäyksen tai läpinäkyvyyden tyranniaa tai vaadita unohtamaan nykyisyyttä ja luopumaan aktuaalisuudesta. ”Presentismin” omaksumisen vaikutuksesta olisi niin kutsutun toisen modernin tähyilyn sijasta oikeastaan täytynyt toden teolla paneutua hajanaisten tietojen varassa kuvattuun ympäristöongelmien sekasortoon sekä informaattikkojen ja tietojenkäsittelijöiden harhailevan sisällöntuotannon aineistoihin, luopua yleisen sosiologian älyllisyyden korostuksesta ja yhteiskuntateorian paradokseista ja – kenties – siirtyä sosiologiasta johtamisen tai ”managementin” puolelle. Beckin katse ei kohdistunut nykyisen pinnalliseen ilmenemiseen vaan nykyisyyteen *uhkaavana historiallisena momenttina*.

Ulrich Beckin sosiologisen projektin kantava ajatus, *riskiyhteiskunta*, juontuu aavistuksesta, että jälleenrakennusta seuranneen aikakauden täytyisi käydä läpi muutos ja nousta omille jaloilleen. Taustalla olivat ennen kaikkea sodanjälkeinen yhteiskunnallinen murros, biologi Rachel Carsonin *Äänettömän kevään* (*The Silent Spring*, 1962), atomivoimaloiden aiheuttaman uhkan ja ympäristöliikkeiden esiinmarssin myötä syntynyt tietoisuus ympäristöongelmista, tiedonsosiologian epistemologiset avaukset sekä anti-autoritaarinen keskustelu. Tämä aavistus rohkaisi Beckiä ja antoi kasvualustat paitsi välittömiin kannanottoihin, kirjoituksiin ja kommentaareihin myös metodologiseen ajatukseen, jonka mukaan siitä, miten asioihin on ajaututtu, on päästävä käsitteiden tasolla siihen, miten asiat on mahdollista

tehdä toisin. Tietenkään sitä ei voitu ilmaista noin vain vapautumalla välttämättömyyksistä, kurottautumalla innovaatioihin tai keksimällä ulkopuolisia viittauskohteita. Asiassa oli Beckin mukaan edettävä niin, että *yhteiskunnan kuvaus ja kritiikki osallistuvat yhteiskunnan tuottamiseen*, mutta kontekstissa, jossa moderni modernisoi omia perusteitaan, empiirinen yhteiskuntatutkimus opettelee katsomaan järjestelmiä ja instituutioita uudelta suunnalta ja itseensä kohdistuva tarkastelu kohtaa itseymmärryksen ja kohdespesifisyyden vaatimukset. Beckin taustahypoteesina oli, että todetut yhteydet ja työnjaot eivät vastanneet niitä koskevista riskeistä, asiantuntijaerimielisyyksistä, elämänmuotojen hajautumisesta ja globalisaatiosta kertontutta tutkimustietoa. Työhypoteesiksi puolestaan tuli rakenteiden, kalkkylien, oikeudenmukaisuusperiaatteiden, politiikkainstrumenttien ja valtion kohtaaminen ”riskiyhteiskunnassa”, jota tutkitaan esineistä sekä epäselvistä ja ristiriitaisista suhteista muodostuvana ”riskiyhteiskuntana”.

Kolme vuotta ennen maailmanlaajuisen maineen kirjoittajalleen tuonutta *Risikogesellschaft* -teosta *Soziale Welt* -lehdessä ilmestynyt artikkeli ”Jenseits von Stand und Klasse” (”Säädyn ja luokan tuolla puolen”, 1983) osoittautui yhteiskunnan rakenteelliset tekijät ja epätavallisen empirian muutosnäkökulmasta yhdistäväksi ja sosiologisesti epätavalliseksi julkiseksi puheenvuoroksi. Jo tästä lähti tie *riskimetaforaan* tai -alluusioon perustuvaan keskusteluun, joka houkutteli sosiologiaa näkemistävän muutokseen. Metafora on kuitenkin eri asia kuin teema. Yhteiskunnallisen ongelman teemaksi riski ja epävarmuus kehiteltiin vasta epävarmuutta koskevan keskustelun myöhemmässä vaiheessa.³

Ensi silmäyksellä jälkiteollisten yhteiskunnallisten ongelmien kimppuun käymiseltä näyttänyt projekti osoittautui yhä selvemmin *vastalauseeksi* yksioikoisen normittamislogiikan, puutteellisten selonteiden ja tiedotusvälineiden pinnallisen viestinnän tuottamille ”ongelmille” ja samalla puolustuspuheeksi yhteiskunnan *omia ongelmahorisontteja* tunnistavalle sosiologiselle toiminnalle. Yhteiskuntaa hyvässä tarkoituksessa pelastamaan ryhtyneestä ja asioiden todellisen luonteen kuvauksen päättöksentekoon ja politiikkaan lupaavasta ”skandaaliekspertiisistä” kehkeytyi Beckin toisinaan provosointeihinkin turvautuneessa kriittisessä käsittelyssä poliittisesta ja moraalista piittaamattomuudesta, tiedollisista puutteista sekä päätöksenteon pätemättömyydestä keskustelevia ”ekspertiisiskandaaleja”. Ensimmäiseksi moderniksi kutsutun yhteiskunnan luokka- ja suhdasetelmiin nojautuneet normatiiviset odotukset eivät Beckin mukaan vain konstruoineet vääranlaista yhteistä koordinaatistoa tai nojautuneet vääranlaiseen tapaan ajatella arvojärjestystä, vaan ne myös antoivat tukensa

huonosti yhteiskunnan toimintaa palvevalle, kapeaan tekniseen rationaliteettiin tukeutuvalle turvallisuudelle ja varmuudelle. Pian *Risikogesellschaftin* (lyhennetyn) englanninkielisen version ilmestymisen (1992) jälkeen alkanut yhteistyö Anthony Giddensin ja Scott Lashin kanssa tuotti teoksen *Reflexive Modernization* (1994) (suomennettu nimellä *Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio*), ja sen jälkeen oli vuorossa eri maiden yhteistyökumppaneiden kanssa julkaistu globaalia maailmanyhteiskuntaa käsittelevä teossarja. Monet näiden laajaa julkisuutta saavuttaneiden teosten iskevät käsitteet löysivät tiensä sosiaalitutkimukseen ja sopivat aika-kaudesta arviota kaivanneiden aktivistien huulille. Mutta osasiko kukaan – osataanko tässäkin – aivan varmasti kertoa, mistä Ulrich Beckin epäselvästä maailmanlaajuisesta muutosajatuksesta ja toivottomasta tilanteesta pelastavissa sekä näyttävää uutta selontekoa tavoittelevissa *metamorphooseissa* oli kysymys – muotojen vaihtelun aiheuttamasta horjuvuudesta, etäämpänä välikkyvästä perspektiivistä, vai yllättävästä vastakohtaisuuksien kohtaamisen synnyttämästä kompleksiteetista, jossa ironia kulkee käsi kädessä vakavasti puhumisesta muodostuvan retorisen vastafiguurin kanssa?

EPÄVARMUUDEN RISKITTÄMINEN

Antropologi Mary Douglasin ja politiikan tutkija Aaron Wildavskyn vuonna 1982 julkaisema *Risk and Culture* ("Riski ja kulttuuri") oli merkki-paalu siinä 1900-luvun jälkipuoliskon turvallisuusajattelun kehityskaaren kohdassa, jossa alkoi kulttuurisen ongelmaymmärryksen, käyttäytymisen ja elämäntyylin sekä päätöksenteon ja kollektiivisen ennakkoinnin vaivatonta *integrointia koskeva epäily*. Angloamerikkalainen keskustelu otti suunnan kohti vastakohtiensa kautta dynamisoituvaa ja seipitteellistä turvallisuuskäsitystä, jonka olisi kyettävä osoittamaan suojaa ja varmuutta mahdollistavia turvallisuusikkunoita ja niitä tukevia menetelmiä, joilla turvattomuutta voidaan ennustaa ja turvallisuutta lisätä. Beck taas suuntautui epävarmuutta koskevien päätelmien, todistusaineistojen ja täsmentävien tulkintojen monimutkaistuihin käsittely- ja prosessivöhykkeisiin, unohtamatta pistäytyä salakammioissa, joihin on teljetty turvallisuuden ja epävarmuuden viimekätisen ymmärrettävyyden avaimet. Edellisessä epäselvyys korvattiin uudella selvyydellä, kun taas jälkimmäisessä epäselvyys tulkittiin asioiden tekemisen esteeksi, jolloin pelkkä alustava valmistelu ei riitä. Teollisuusyhteiskuntien keskinäiseen rakentumiseen ja yhteiskuntapolitiikan harmoniaan kytkeytyvistä vakuutusmatematiikan tarvitsemista riskeistä tuli Beckin myötä sosiaalitieteellistä ajattelua auttava regulatiivinen käsite, jolla

otetaan tuntumaa sosiaaliseen epävarmuuteen, rakenteiden ymmärtämisen kautta avautuvan kollektiivisen tilaisuuden ymmärtämiseen, yhteiskunnassa vaikuttavan kontingenssin hallinnassa tarvittaviin artefakteihin ja kaikesta huolimatta vielä epäselviksi jääviin parametreihin. Premissit – riskittämisen edellytykset ja perusteet – oli nyt ymmärretty toisin, mutta vanha vakuutusorientaatio ja uusi uhkaorientaatio eivät ainakaan aluksi, eivätkä koskaan aivan helposti, kohdanneet toisiaan.

”Katastrofaalisten” riskien määrittelystä, arvioinnista ja organisoinnista saadut kokemukset eivät kerro vain vastaamattomista kysymyksistä ja tietämättömyydestä, vaan tällaiset epäselvyydet loihtivat esiin globaalien ulottuvuuksien leimaamia sosiaalisia maailmoita ja nurinkääntyneitä asetelmia. Näihin kiinnittyi beckiläinen *Design der Welt*, ”maailman suunnitelma”.

Negatiivisesta yksilöllistymisestä – kasvualustan turvan ja suojan menettämisestä, minän ja minuuden leikkautumisesta erilaisiin ajallisuuksiin ja tihentymisestä vaihteleviin tilaryhmyksiin ilman instituutioiden ja teknologioiden yhdessä tuomaa turvaa ja suojelua – muodostui riskiyhteiskunnan vaikeasti selitettävä *topos*, ”kontingenssin kruksi”, *die Krux der Kontingenz*.⁴ *Kontingenssin* käsitteellä on saksalaisella kulttuurialueella vankka perinne sattuman, kohtalon ja menetyksen käsittelyn intellektuaalisena standardina. Beckillä painopisteeksi tuli kuitenkin se, mitä hitaasti vuosikymmenien kuluessa tapahtuneessa ja aikalaisilta paljolti ohi menneessä muutoksessa yksilöille tapahtuu, miten se tulkitaan ja miten siihen reagoidaan: ongelmathan eivät ratkea tavalla, jolla niihin on ajauduttu, muutoksen antamista opetuksista ei voi johtaa sitä, mitä siitä on tai pitää olla opittavissa, eikä teollisen modernin ympäristöjen pohjalta voi ymmärtää myöhäismodernin ympäristöjä. Tätä *ei* sosiologia Beckin mukaan pystynyt selittämään, koska se lähestyi liikkuvaa maailmaa pitkän aikavälin hitaasti mutta jotenkin aina oikeaan suuntaan kehkeytyvien muutosten ja normatiivisesti kurottautuvien sosiaalisten suhteiden aikaansaannoksena. Kun huomautettavaa – krukseja sosiologian marginaaliin – tuli lisää, refleksiivinen asenne muutokseen, riskeihin ja harvemmin onnellisiksi sattumiksi osoittautuneisiin ei-aiottuihin seurauksiin ei voinut pursua toiveikkautta, kuten Anthony Giddensin teollisuusyhteiskunnan perusteiden tuhoutumista syvältä selittävä ontologinen turvattomuuskin osoitti.⁵ Mutta suosivatko sosiologisen slangin värittämien uhkien ja vaarojen seasta löydetty sattumat hyvin valmistautunutta ”diagnostikkoa” niin, ettei tämä tuhoudu kohteiden mukana, tai auttavatko ainakin siinä, ettei tämän työ uhkaa jäädä pelkäksi ulkopuoliseen näkökulmaan tukeutuvaksi ”sondeeraukseksi”?

Tarkastelun ajatteluperiaatteeksi päätyi riskittäminen, vaikka se itse onkin uhkahahmo-riskin tytär. Riski kohotettiin riski-vihollista vastaan monimutkaisia tulkinta-asetelmia ja haavoittuvia johtopäätöksiä pelkäämättä, mutta samalla diagnostiseen, tapahtumakäänteitä ”karaktääreinä” tulkitsevaan kielenkäyttöön käärittynä ja luopumalla eräänlaiseen ”poikkeustilaan” viittaavan ylimmäisen tai ylivoimaisen päätöksenteon sekä sellaista ohjailevan teorian lupauksesta. Riskistä tuli samalla aikakauden tunnustelun taikakäsite. Tässä on hyvä muistaa, että saksalaiselle keskusteluille on ominaista antaa vaikeissa paikoissa *esteettisen* ilmaisun tehtäväksi käsitteiden täydellistäminen. Niinpä Beckilläkin on kirjoitustensa ratkaisevissa kohdissa Faust-legendassa esiintyvään pahuuden teemaan ja Gotthold Ephraim Lessingin Nathan viisaaseen tai muihin kirjallisuuden klassikoihin tukeutuvia alluusioita, kuin ylevöitettyjä pysähdyksiä riski- tai kontingenssialttarin äärelle. Tämä on aikakauden vaikutuksiin laajaa näkökulmaa tavoittelevissa keskusteluissa melko tavallista: sosiologia tai filosofia ei voi selittää puhdasta olemista, vaan ellettävyyteen on hakeuduttava tarinoiden ja poetiikan tarjoamien kiertoteiden kautta. *Merkur*-lehden pitkäaikaisen päätoimittajan Karl-Heinz Bohrerin mukaan ”kouristuksenomainen kauneus” valaisee profaania, pelastaa fantasiat, antaa eväät käsitteellisyydelle sekä kohottaa vapauttavan merkinantajan, vaikka sitä ei kyettäisi nimeämäänkään.⁶ Intellektuaalisena käsitteenä riskillä näyttää olevan sekä asioihin kiinni pääsemistä aktivoiva että niiden ymmärrettävyyttä edistävä rooli.

Riskimateriaaleilla lisätyssä kohteessa tai kontekstissa riskin aktiivisena tehtävänä on toimia ehdotuksena tai kognitiivisena ajattelukoneena, joka ”preppaa” vaaroja kontrolloivia kykyjä ja taitoja. Paitsi laskennallista järkeä silloin muodostuu myös ehdotuksia keskustelunaiheista ja varautumistekniikoista. Kun turvallisuutta tavoitellaan riskittämällä, sen esteitä vaimennetaan riskilupausten avulla, jotka vapauttavat rahakalkyyleille ominaisten ankarien riskilupausten ja patologioiden synkistä selityksistä. Näin on tapahtunut sekä hyvinvointivaltiollisessa että yksityisessä solidaarisuutta ja kontrollointia toteuttavassa vakuutustoiminnassa. Beckin *Risikogesellschaftista* inspiroituneessa, Bayerische Rückversicherung Aktiengesellschaft -vakuutusyhtiön julkaisemassa kirjassa *Eigenes Leben* (”Oma elämä”, 1995) paraatipaikalla kirjoittava Beck kehitteli vakuutukselle vauhtia antavaa biografista yhteiskunta-analyysia. Siinä laajan tapaus- ja potilasjoukon kertomuksiin tukeutuen rohkaistaan ihmisiä löytämään oma paikkansa pitkälle eriytyneen yhteiskunnan integroimattomista ja usein tyhjinä kohdatuista tiloista sekä muistutetaan kyvyistä ja taidoista opetella velvollisuudentuntoa sekä käsitellä omaa ”riskielämäkertaa” ja omia pettymyksiä.⁷

Uutena itsenäisenä korostuksena kannustettiin osallistumaan oman elämän uusia järjestelyjä koskeviin kokeiluihin, ja tämän rinnalle tuotiin *kappale omaa elämää*, jossa vapaudutaan uuvuttavasta riskistä ja saavutetaan autonomia. Teemasta tuli noihin aikoihin suosittu. Eräät skandinaaviset vasemmistopuolueet kohottivat näkyvästi etenkin lasten ja nuorten käytännöllisen itsemääräämisoikeuden ohjelmatyöhönsä, joka käsitteli yksilöiden ja perheiden elämäntapaan liittyviä kysymyksiä.

Vakuutustekniikan ja immanentin riski-ideologian sinnikkään kehitystyön myötä riskiluokittelut ja -yksilöllisyydet ovat tätä nykyä selvästi moninaisemmat: on syntynyt kokonainen elämäntavan monetaarisen välityssovittelun rationaliteetti, joka heijastuu vaatimuksina resilienssistä (kyvystä selviytyä ja sopeutua) ja aktiivisuudesta, uusina vakuutusmuotoina, esimerkiksi ruoka- ja terveysvakuutuksina sekä yksityisen ja julkisen vahingon ja hyvityksen sekamuotoina.⁸ Samalla epävarmuuden kuvaamiseen ja tilaisuuden kesyttämiseen tarkoitetun tiedon luonne on muuttunut. Kun varmuutta sertifioivaa tietoa ei enää voida pätevoittää toistettavien operaatioiden eikä riittävän uskottavina pidettyjen jaettujen tulkintojen avulla, on tyydyttävä pilkkomalla jaettuihin sovintoratkaisuihin, ideologisesti katettuun konsensukseen, erityisellä tavalla merkittyihin, uhkista varoitaviin merkityskuiluihin sekä erilaisiin päätöksen loppuun saattamista edistäviin – desisionismien, ratkaisullistamisen, pelillistämisen ja haastamisen kaltaisiin – päätösmenettelyihin. ”Positiivinen riskisosiologia” ei tukeudu huolenkantoon Beckin ”negatiivisen riskisosiologian” käsittein, jotka periytyivät Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden, ympäristötuhon kuvausten sekä onnettomuuksien turvaskenaarioiden ilmiömaailmasta. Se saa apua kuitenkin kriittisen ajattelun tekemästä taustatyöstä, kategorioista, oikeuttamista koskevista arvioista sekä ongelmahorisonttien traagisia näkemyksiä koskevista perimmäisistä kysymyksistä. Ajatteluvälineenä, suuntaviivojen antajana ja empiirisen tutkimuksen viitekehyksenä regulatiivisen riskikäsitteen tehtävänä on siinä punnita operatiivisen riskikäsitteen hyötyjä ja haittoja.

Kaiken kaikkiaan maailmaa uusin silmälasein lukeva riskiorientaatio oli niin ”arkkitehtonista”, ettei se voinut seurata pohjoisamerikkalaisesta pragmaattisesta keskustelusta tuttua kaavaa, jossa elämän edellytyksiä pyritään kohentamaan yhtäältä turvattomuutta (*unsafe*) vähentämällä ja toisaalta turvallisuutta (*safe*) lisäämällä. Kumpikin – sekä turvattomuudesta pääseminen että turvallisuuden järjeistäminen – on vastaus kysymykseen ”kuinka turvaton on riittävän turvallinen”. Edellisessä tapauksessa vastaus saadaan karkeistettuihin kalkylaatioihin perustuvien selonteiden

avulla, kun taas jälkimmäisessä tapauksessa on turvauduttava äärettömän rajoilla operoivan matematiikan ja joukko-opin avulla määritettyihin mahdollisuuksiin.

MODERNIN MUODONMUUTOKSET

Kansallisvaltion kapeuttama yhteiskunta ei ole se toimintapiiri tai toteutusala, jossa diagnostinen sosiologia arvuuttelee ja järkeilee, vaan se tähyilee ”avaruudellisin silmälasein” laajempia empiirisiä ja poliittisia horisontteja, yhteyksiä ja keskinäisyyksiä. *Globaali talous, alapolitiikat ja kulttuurit* ovat seurausta käsitteellisistä virityksistä, mutta myös Beckin tutkimusprojektien omat intentiot ja tutkimuskohteeksi valitun alan laajennukset toivat tarkasteluihin uusia elementtejä. Saksankin oloissa jättimäisessä Beckin tutkimusryhmän organisoimassa ”refleksiivisen modernisoitumisen teorian” tutkimusprojektissa muotoiltiin uudestaan avainkäsitteitä, luotiin uusia tutkimuskohteita sekä pyrittiin operationalisoimalla konkretisoimaan näkökulmaa, joka jo paperilla näytti liian laajalta. Jokaiseen teemaan liittyi vastatendenssejä, ja käsitteelliset todennukset ohennettiin uusille kompetenssialueille niin, että rakennemuutosten ja yksilöllisten elämänsuhteiden perusteita koskevia hypoteeseja oli vaikea pitää mukana. Lisäksi modernisaation ja vastamodernin sekä etenkin eriarvoisuuden ja solidaarisuuden kaltaisten normatiivisten peruseriaatteiden eksplikointi kävi vaikeaksi. Tuntui kuin hyvä asia menisi hukkaan: intellektuaalisen intention massiivisen horisontin pystyttäminen ei parhaalla tavalla edistä sen ydinajatuksen jatkojalostusta.

Eräässä projektin seminaarissa Münchenissä 1990-luvun alussa hämmästelin osaprojektien laajuutta, vaikeaselkoisuutta ja niihin rekrytoitavissa olevien pätevien tutkijoiden saatavuutta. Miten ihmeessä saataisiin aineistolliset ja metodiset edellytykset muun muassa modernisoitumisen seurausilmiöitä, sosiaalisen biologisoitumista, kokemustiedon katkoksia, tieteessä ja tutkimuksessa tapahtuvia teoreettisia ja strategisia uudelleenjärjestelyjä, tiedon ekonomisointia, normatiivisen teorian ja moraali- ja rationaliteettikonfliktien koordinoitua, refleksiivisiä oikeusmuotoja, epävarmuuden kokemuksia ja varmuuden fiktioita, yksilöllistymistä ja myöhäistraditionaalisia siteitä, sosiaalisen liikkuvuuden edelläkävijöitä, parisuhteiden muutoksia, rakenteellista oikeudenmukaisuutta, epävarmuuden poliittista taloustiedettä, teollisia suhteita, kansallisvaltioiden tulevaisuutta, kansallista poliittista muutosta ja transnationaalista muistia koskeviin osaprojekteihin? Sikäli kuin pystyin seuraamaan, suurista

lupauksista pyrittiin pitämään kiinni, mutta samat olettamukset, metodiset periaatteet ja operationalisoinnit toistuivat hyvin erilaisissa temaattisissa konteksteissa. Toisaalta projektit kasvoivat kansainväliseksi Euroopan ulkopuolelle ulottuviksi yhteistyöverkostoiksi, joissa aikalaismiagnostiikan ydinkysymyksiä tärkeämmiksi tulivat vahvan intuition ohjaama määrittelyjen tarkentaminen ja spekulatiiviset vertailut. Sen sijaan Beckin viimeiseksi jääneessä, maailman muodonmuutokseen – ihmisyyden ja sivilisaation olemassaoloon ja maailmanriskiyhteiskunnan hallittavuuteen – suuntautuneessa tutkimushankkeessa periaatteelliset kysymykset valtasivat jälleen alaa.

Poikkeuksellisen kunnianhimoisten tavoitteiden ja diagnostiikalle ominaisen poleemisen esitystavan saamasta myönteisestä julkisuudesta johtuen tuntui siltä kuin riskiyhteiskunnan todellisuutta arvioitaisiin sen perusteella, miten sitä luetaan mediassa. Median rakentaman todellisuuden sekä teoriaa ja ajattelua painottavan akateemisen todellisuuskäsityksen samoin kuin nuoremman polven tutkijoiden ja akateemisen eliitin välille syntyi kuilu. Tieteenalan keskeisten taustaolettamusten ja johtokäsitteiden näkyvään arvosteluun kuuluvaa kommentointia ei aina katsottu suopeasti, etenkin kriittistä etäisyyttä vaativalla ja objektiivisuutta vaalivalla suunnalla, eikä totutusta sanastosta poikkeavilla uusilla käsitteillä ajattelevan intellektuaalisen projektin sosiologinen generalismi miellyttänyt sosiologian mainetta ja uskottavuutta vaalineita tahoja.

Beck ei koskaan liittynyt amerikkalais sosiologi Amitai Etzionin käynnistämään ja monia huippupoliitikkoja mukaansa vetäneeseen, vastalauseen liberalistiselle yltyökyllisyydelle esittäneeseen kommunitaristiseen liikkeeseen, jota kontinentaalissa Euroopassa muutenkin pidettiin outolintuna. Yhteisöllisyyden kysymysten ohella vähemmälle huomiolle Beckin johtamassa hankkeessa jäivät niin ikään interaktiomalleja ja sosiaalisia mikromaailmoja koskevat – ja näin ollen myös yhteiskunnan, yhteisöjen tai kulttuurin virtaavaan ja tulevaan *sosiaaliseen konstituutioon* vaikuttavat – poikkeavat tavat puhua yhteiskunnasta. Tämän toisinaan ”sosiaaliteoriaksi”⁹ kutsutun kiinnostuksen ja käsitteistön puuttuminen on yksi niistä syistä, joiden vuoksi ”refleksiivisen modernin teorian” nimikkeen alle ryhmittyneen tutkijajoukon ajatukset eivät saaneet vastaakaikua teoriakeskusteluja käyvissä piireissä. Ne löysivät innostuneen yleisön sosiaalisten liikkeiden, journalistien ja opiskelijoiden taholta mutta saivat teoreetikoilta vain kohteliaita huomionosoituksia: sinänsä kiinnostavia avauksia ja tulkintoja pidettiin ylidramatisoivina.¹⁰ Spesifinä syynä saattoivat olla yhtä hyvin yksipuolinen arkielämän tarkastelu kuin

päätöksentekijöitä lähellä ollutta indikaattoriliikettä ja elämänlaatukeskustelua" koskeva kiinnostus.

Teoreettisia koordinaatteja monipuolistanut yhteistoiminta Anthony Giddensin kanssa LSE:ssä (London School of Economics) synnytti ilmiön. Tämä ei suinkaan ollut ensimmäinen kerta, kun saksalaisista tiede- ja taideyhteisöistä on siirrytty kanaalin yli väljemmille vesille ja laajemmille markkinoille. Joka tapauksessa myöhäismodernin yhteiskunnan ja politiikan diagnosoille ja käsitemaailmalle oli tilaus myös Britanniassa: tässäkin ”riskiyhteiskunnassa” – mikäli sellaista yhteiskuntaa nyt sitten ikinä on ollut tai tulee olemaan – ei *yhteiskuntaa* ja *valtiota* voinut selvästi erottaa toisistaan eikä täysin yhdistääkään toisiinsa, joten laajempien välitysyhteyksien tematisointi oli tarpeellista ja saattoi ulottua politologian, kansainvälisen politiikan ja taloustieteen mutta jostain syystä ei yhteiskuntafilosofian puolelle. Valtio ja yhteiskunta näyttävät kehittyvän ”hallitsemisen” kahtena toisiinsa liittyvänä poikkeuksellisen jännitteisenä pelinä, joiden pelaamista kärjistää se, että yhteiskuntapoliittisessa ohjauksessa näkyvän roolin ottaneet talous ja valtio ovat *socially embedded*, eli ne kantavat mukanaan kansalaisyhteiskunnan sosiaalisen elämän kehyksiä, joita sosiologit voivat omasta perspektiivistään puolestaan tarkastella erityisenä ”taloudellistamisena” tai ”valtiollistamisena”. Tarkkaavainen lukija ja kuulija saattoi myös huomata Beckin ja Giddensin moderniteetti-arvioissa tulkintaeron *refleksiviteetin* ja *refleksiivisen* välillä: Beckin korostama *refleksiviteetti* viittasi uudelleenarviointia tavoittelevan järkeilytavan juurille ulottuvaan tarkasteluun, kun taas Giddensin *refleksiivinen* viittasi erilaisiin sattumiin ja tilanteisiin kuuluviin tai vaihtelevasti ehdotettuihin arviointimahdollisuuksiin.

Beckin painottama yksilöllistymiskeskustelu ei koskaan avautunut huoliin jälkimodernin maailman turvattomuuden ja tukipisteiden menettämisen synnyttämästä addiktoituneisuudesta, mielenterveyden ongelmista, sosiaalityöstä sekä yhteiskunnan henkisestä tilasta ja sosiaalisesta hädästä, joista Alain Ehrenberg kirjoitti Ranskassa ja Giddens Britanniassa.¹² Etenkin uudempi yksilöllistymisteesiä koskeva keskustelu, jossa yksilöllistyminen Beckin ”uusvasemmistolaisien korostusten” (Heinz Buden termi) myötä tiivistetään työmarkkina-, täyskasko-, köyhyys- ja perheksilöllisyydeksi, osoittaa, että avainkäsitteet esittävät erityisiä riskyksilöllisyyden muutoksiin liittyviä tilannesidonnaisia *muotoja* ja vaihtelevia *sisältöjä*, jotka eivät seuraa institutionaalisia jakoja.

TOISIN TEKEMISEN TILAN JA INTELLEKTUAALISEN PROJEKTIN KOHTAAMINEN

Intention ja teon, ideaalin ja todellisuuden väliin lankeaa välitila, varjo, haave tai aavistus, jota astrofysikot kutsuvat mustiksi aukoiksi, strukturalistit toivekoneiksi, filosofit järjen viekkaudeksi ja ekonomistit näkymättömäksi kädeksi. Minkä tahansa vakavasti otettavan ja riittävän laajasti ymmärretyn kulttuurisen kokemuksen koherenssin tajuaminen riippuu Fredric Jamesonin osuvan täsmennyksen mukaan *kontingenssin ja teorian, tilaisuuden tajuamisen ja intellektuaalisen projektin* välitysyhteyden produktiivisesta kohtaamisesta.¹³ En menisi Jamesonin kaavalla mestaroimaan sosiologiana tunnetun intellektuaalisen projektin uudelleenjärjestäytymisiä ja uuden käsityksen saamista lujasta tai kestävästä pohjasta, mutta Beckin projektin yhteyteen se sopii hyvin. Toisen modernin esiin murtautumisen syyt ovat rakenteissa, joiden välitysmekanismien luonnehtimisessa sosiologia tarvitsee aina apua yhteiskuntateorian tai historian tutkimuksen puolelta. Se, että pitää puoliaan riskejä vastaan, on eri asia kuin se, että pitää puoliaan hämmennystä vastaan (*coping with embarrassment*)¹⁴. Riski-kontekstissa ei voida tavoittaa pahan hämmingin rauhoittavaa ja käänteentäivistävää koherenttia konseptia, jossa löydetään ja otetaan käyttöön oletamukset, joiden kanssa on elettävä ja joita muutoksen hallinnan edellyttämän ongelmaorientaation, tehtäväspesifisyyden ja tutkimuksella tuetun päätöksenteon on seurattava.

Beckin tavoittelema teoria teki ajan merkkien, aikakauden luonteen, spesifien muutosten, dramaattisten menetysten sekä niiden ajattelulle ja toiminnalle asettamien uusien vaatimusten katkeamattomasta käsittelystä seuratun ja jäljitellyn sosiaalitutkimuksen aikalaisdiagnostiikan. Tuskin on kiistaa hänen diagnostiikkansa kiinnostavuudesta sekä hänen kyvystään käyttää hyväksi monenlaisia tutkimustuloksia, osoittaa arvostelukykä ja tarjota näkemys ajasta ja tapahtumista. Asettuihan hän sillä sitä tietynlaisen pelon ohjaamaa yleistä asennetta *vastaan*, että oleminen on ongelma, joka vaatii ratkaisun; että pian ongelman onnistuneen esille tuomisen jälkeen hallinto tekee onnistuneen muutoksen tai parlamentti säätää lain, minkä jälkeen ongelmaa ei enää voi olla. Diagnostiikka puhdistaa alituisen itsensä imemiseen (absorptioon) tukeutuvaa – ongelmien esilletuloa kontrolloivaa – ilmapiiriä. Jos uskoo, että vastaukset oikeastaan aina ovat jo päätöksenteolle tietoja syöttävässä instituutissa, kunhan ne sieltä vain osataan pyytää, torjuu samalla uuden tiedon mahdollisuuden ja käynnistää alituisen viivytetyn vastauksen odotuksen. Tämän asenteen diagnostiikka onnistui murtaamaan edellyttämällä, että arvostetun mielipiteen maan ongelmakohdista

tulee perustua rakenteellisia muutoksia osoittavaan tulkintaan. Juuri se, että diagnoosi pystyy antamaan tutkijoiden ja toimijoiden käyttöön jotain, mistä on ollut vain aavistus, tai pystyy vaivaa nähden vakuuttavasti perustelemaan olettamuksensa ja argumenttinsa, tekee siitä tietoa laajemman *tapah-tuman*. Kun se vielä on esitetty oivaltavasti tuttuja asioita ja materiaaleja hyväksi käyttäen, se ylittää raporttien ja asiantuntemuksen nimissä esitettyjen kannanottojen tiettyä sanamuotoa noudattavan lupauksen paremmasta tulevaisuudesta. Voipa sellainen toisinaan auttaa uuden näkemyksen avulla vähentämään ahdistusta ja yllyttämään käsitteelliseen vastarintaan.

Saksalaiseen nykysosiologiaan ”nykyisyyksien yhteiskunnan” kon-seption tuonut toinen müncheniläissosiologi Armin Nassehi on ollut myöramielinen uusia empiirisiä avauksiakin edellyttäneelle aikalaisdiag-nostiikalle. Nassehin mukaan ajattelun ja toiminnan mahdollisuudet löyty-vät näkemällä kokemukset ja mahdollisuudet saman todellisuushorisontin osana. Tämä on ”kriisin syleilemistä” (*Krisen lieben*).¹⁵ Jotta voitaisiin ope-tella näkemään yhteiskunnan ongelmahorisontteja ja määrittelemään opet-elijan oma positio, tarvitaan mahdollisimman ilmeikkäitä, hienosyisiksi tunnustettuja ja ”kauniin monimutkaisia” kriisejä, jotka toimivat teoreetti-sen konstruktion käsitteellisen monimutkaisuuden ja teorian kaltaisen tul-kinnan korvikkeena. Beckin lentäviin lauseisiin kuulunut toteamus ”Ich bin pessimismusmüde” (”olen väsynyt pessimismiin”) ei viittaa kriisille antautu-miseen eikä siitä keveämmin kolhuin selviämiseen, vaan projektiivisuuteen. Beck sanoo kehitelleensä uuden teorian aikamme ymmärtämiseksi ja puhuu mallista, joka kertoo nyky-yhteiskunnan muuttuneen sosiologian kuvaa-masta teollisesta yhteiskunnasta niin monimuotoiseksi tai -selitteiseksi, että se on otettava vastaan ja ymmärrettävä samaan aikaan ”kriittisesti, itsekrit-tisesti, ironisesti ja humanisti”.¹⁶ Beckin paradoksaalinen tyyli, joka vaka-vuutta retorisena taustafiguurinaan pitäen sallii sekavankin olevan selkeää ja epämääräisen tarkkaa, ei kuitenkaan yllyttänyt toimimaan tieteellistä tietoa vastaan vaan kannusti ajattelemaan niin sanottujen lopullisten ratkaisujen sekä yksilöiden pako- ja toimintamahdollisuuksien olemassaoloa.

Kuvaan kuitenkin kuuluu myös äärimmäisestä uhasta varoittaminen: suurten koneistojen pelinappuloiksi joutuneet ihmiset ajautuvat Beckin mukaan uhkaavan kuilun reunalle, ja sen takia heille on annettava maan-päällisen olemassaolonsa säilyttämiseksi suoranainen käsky *toimia*, elleivät he halua *tuhoutua*.¹⁷ Tietoisuutta tappiosta ei pidä ottaa kannettavaksi eikä odottaa pelastava enkeliä, mutta voiko uhkan ja vaaran sisälleen kätkevästä riskistä ja riskipolitiikasta käytävä keskustelu korvata olemisesta ja elämän-politiikasta käydyn keskustelun? Itse asiassa Beckin *globaali kansalainen* ja

kosmopoliittinen demokratia eivät ole kovin kaukana Jürgen Habermasin maailmanyhteiskunnasta ja globaalista demokratiasta, siis modernin normatiivisten peruseräkkeiden arvioinnista. Samalla ne ovat muotoja, joille ”refleksiivinen realismi” tai ”kokemuksen metatulkinta” antavat sisällön. Ongelmahorisonteilla (riskeillä) ei lopulta ole mitään abstraktia tai käsitteellistä olomuotoa, vaan ne on kohdattava ristiriitaisessa, jatkuvaa arviointia ja tulkintaa vaativassa tilanteessa.

Beckin modernisaatioteoria ei ole Habermasin tai Luhmannin modernisaatioteorioiden kaltainen yleinen teoria vaan kapeampi, arvojen muutoksia ja traditionalismin häviötä korostava sosiologis-poliittinen *modernisaatioteoria*, jonka ytimenä on toisen maailmansodan jälkeinen kaikkia instituutioita ja järjestelmiä koskenut kulttuurinen ja yhteiskunnallinen muutos. Tämän modernisaatioprosessin eri puolia ovat saksalaisen yhteiskuntateorian käsitteisiin tukeutuvassa keskustelussa tarkastelleet monet muutkin sosiologit, ja siitä on tullut eräänlainen sosiologian elonjäämisoppi. Sen yksi juuri syntyi Max Weberin varovaisista kontingenssin tavoitteluista, toinen puolestaan ”taikureiden ajan” – Ernst Cassirerin, Martin Heideggerin, Walter Benjaminin ja Ludwig Wittgensteinin –¹⁸ filosofiselle antropologialle ja kulttuuridebatille, kielelle ja symbolisille muodoille antamasta sysäyksestä. Kolmas juuri juontuu Karl Jaspersin *Die geistige Situation der Zeit* -teoksen (”Ajan henkinen tilanne”, 1931) herättämästä keskustelusta, ja neljännen muodostaa Helmut Schelskyn ja institutionalistien jälleenrakennuksen opeista ja sosiologisista yleisperusteluista muodostettu yhteiskunnan oikeutuksen tarkastelu.

Beck ei ollut ainoa myöhäismodernin tulkki. Muita ”teemayhteiskuntia” olivat Gerhard Schulzen elämysyhteiskunnan¹⁹ lisäksi työyhteiskunta, kulttuuriyhteiskunta, koulutusyhteiskunta, informaatioyhteiskunta ja multioptioyhteiskunta sekä aina yhtä arvoituksellinen pelkän yhteiskunnan pelkkä substanssi eli itse ”yhteiskunta”²⁰. Nimityksistä voidaan kuitenkin lukea vain nimeämällä järjestettyjä kenttiä ja yhteyksiä, eikä silloin keskustella suhteista ja yhteyksistä muihin teemoihin, kenttiin ja niitä yhteen sitoviin järjestelmiin. Nimeämällä ”sondeerataan” avainkategoriana pidettyjä, oman erityiskiinnostuksen ja -osaamisen perusteella valittua yhteiskunnaksi koottua ulottuvuutta. Silmiin ei ole sattunut ”uskontoyhteiskuntaa”, mutta silloin kai ”uskonto” määrittää uskonnollista kenttää sen mukaan, onko tarkasteluyhteydessä kyseessä uskonto vai ei-uskonto, kun taas ”uskonnollinen” järjestää sitä vapaammin sallien sekä uskonnon että ei-uskonnon tämän kentän ominaisuuksina.²¹ Kukin teemayhteiskunta on tietynlaisen

kanonisoinnin tulos, ja niistä johdetuilla adjektiivimuodoilla jäljitetään yhteiskunnan moninaisten ominaisuuksien esiintymistä yhdessä.

PERSPEKTIIVIEN VERTAILEVAA ARVIOINTIA

Tärkeänä mutta koko ajan hieman piilossa pidettynä omaa aikaamme koskevana iskusanana Beck piti perusteiden murentumista ilmentävää kontingenssia (*Grundlagenkontingenz*). On kuvaavaa, että juuri Saksassa modernin tunkeutumisesta kulttuurin on oltu tietoisia 1800-luvun lopusta alkaen. Kontingenssi on – todetaan se vielä – saksalaisissa keskusteluissa syvää sisällöllistä keskustelukerrosta koskeva intellektuaalinen standardi,²² jolla viitataan artefaktien avulla ajateltuun ja kohteen tai kontekstin aktiiviseen rooliin perustuvaan toisin tekemisen mahdollisuuteen. On helppo sanoa, että kaikki riippuu kontekstista, kun taas kohteesta puhuminen edellyttää poikkeukselliseen kärsivällisyyteen perustuvia taitoja. Erilaisiin täsmennyksiin ja uudelleenaktivointeihin viritetystä kontingenssista on puhuttu satoja vuosia. Se *tuntuu* intuitiivisesti käyttökelpoiselta, sillä modernissa maailmassa mikään ei *tunnu* olevan välttämätöntä ja kaikki *tuntuu* olevan kontingenttia, mutta miltei samassa silmänräpäyksessä ilmaantuu vastenmielisyyttä kontingenssia kohtaan. Inhimillisiä voimavaroja koetteleva tapahtuma ei saa tulla ymmärretyksi keinotekoisena tekotapahtumana eikä muistuttaa rappeutumissairautta, eikä siihen saa liittyä *tuntua* ponnistelujen hyödyttömyydestä, häpeästä, umpimähkäisyydestä tai sokeasta voimasta. Ehkä juuri tämän takia myöhäismodernin ilmiöistä kirjoittaneen Zygmunt Baumanin ideoima *kontingenssin aikakausi* tuntui vähemmän hedelmälliseltä kuin kontingenttiin yksilöllisyyteen liitetyt toisin tekemisen mahdollisuudet. Edellinen tuntuu palvelevan enemmänkin muotia ja mainontaa, kun taas jälkimmäisessä tavoitellaan yleistä hyväksyntää ajatukselle, että oma itse on ihmiselle tärkein henkilö, joka kokemuksen – ja siihen vaihtelevasti yhdistyvän itsemääräämisen – nojalla luottaa siihen, mitä sattuu ja tapahtuu. Edellytetään siis, että on oltava olemassa jotain, joka selittää olemassaoloa, jokin syy, joka ei ole toinen kontingenssi vaan joka kokemuksen ajoittaisesta ”olemattomuudesta” ja aikakauden ristiriitaisista vaatimuksista ja ominaisuuksien hajanaisesta monimäärittäytyneisyydestä huolimatta vertautuu – kuin ”kappale omaa elämää” – elämässä elossa pidettävään välttämättömyyteen.

Tällaisella mahdollisuudella ei voi olla hyvin informoidun, syvällisesti ajattelevan ja asioista hyvin perillä olevan puolueettoman tarkkailijan hyväksyttävissä olevan (kognitiivisen) standardin tai totuuden luonnetta, eikä riskikään voi olla kontingenssin indikaattori tai operatiivinen työkalu, vaikka

sellaistakin tulkintaa näkee. Onko Beckin diagnostinen teoria kontingenssia vai riskiä koskeviin olettamuksiin nojautuva teoria? Onko kontingenssi konstruktio, joka paljastaa yhteiskunnan toiminnassa reflektoitujen satunnaisuuksien ylivallan ja osoittaa hallinnan tai ainakin pelivaran? Vai ovatko kontingenssi ja riski toisiinsa kietoutuneita toisen modernin selittäjäkandidaatteja, jolloin kontingenssi ehkä on erityinen tilaisuuden tarjoava johtolanka, joka saadaan avuksi toiminnan taustan ymmärtämiseen, ja riski pikemminkin osa tapahtumahorisontissa operationalisoitavissa olevaa mekanismeja? Tällöinhän kontingenssiajattelun ytimen voisi kiteyttää toteamukseksi, jonka mukaan asioiden ei tarvitse olla sitä, mitä ne ovat, ja riskiajattelun kulmakiveksi sen, että konkreettiset vaarat ja uhkat tunnistetaan, nimetään, kesytetään ja organisoidaan.

On siis mahdollista, että kontingenssin ja riskin käsitteet auttavat Beckin ajattelussa saamaan *yhdessä* esille tilaisuuden ja toiminnan hahmon. Se tapahtuu tarkastelussa, jossa kontingenssi nujertaa käsitteellisesti sen, mitä välttämätön ja mahdoton pitää pihdeissään, ja riski kesyttää materiaalisesti ja rakenteellisesti vaaran ja uhan aiheuttaman esteen. Ennakointitietoon ja heikkoihin signaaleihin sekä sietokykyyn ja sitkeyteen liittyvästä, enimmäkseen kansallisten turvallisuusstrategioiden toiminnasta tutusta ja todennäköisyyksillä operoivasta teknokraattisesta käsitteistöstä Beck ei juurikaan käynyt keskustelua.

Jos riski halutaan tulkita *fortuna*-tyyppisen kontingenssin moderniksi symboliksi, sen täytyy tarkoittaa politiikan tutkija Kari Palosen sanoin ”sellaista toiminnan taustaa, joka erityisissä tilanteissa muuntuu omaksi toimijakonstruktiokseen”.²³ Fortuna on riskiä hidastava tai sitä kurissa pitävä, innovaation ja negaation välimaastoon sijoittuva edistettävien ja opettavien hyveiden horisontti tai taustahahmo. Fortunaa ei saada pelkän järjen voimin taivutettua suopeaksi omalle toiminnalle, vaan se on taustalla vaikuttava ehto tai ehtotyyppi, jonka vaatimuksiin ja oikkuihin on mentävä mukaan. Vaikka siinä on pelivaraa eikä sen tarvitse johtaa riskeihin mukautumiseen, siihen sisältyy mahdollisuus valita erityisen riskialtis vaihtoehto ja näin ollen myös suuria vaikeuksia ja kiistanalaisuutta kohtaava politiikka. Beck ei erityisen huolellisesti täsmennä, mitä hän poliittisuudella tai eriytymisen mukana syntyneillä alapolitiikoilla tarkoittaa, vaan eriytyessään laajentuva kenttä pilkkoutuu hänen tarkasteluissaan yhä uusiin osiin.

Michel Foucault’n ja kanadalaisfilosofi Ian Hackingin esittämä, skottivalistusta hipaiseva huudahdus ”Hume on tullut mahdolliseksi”²⁴ tarkoittaa karkeasti ottaen sitä, että todennäköisyyden avukseen saavan induktiivisen ajattelun avulla muodostetaan kokemuksiin perustuvia odotuksia, että

maailma on yhä vähemmän deterministinen ja että yhteiskunnan ja politiikan järjestelmiin asettuvaa riskiä on samalla opittava ymmärtämään. Beck ei tälle tielle lähde vaan korostaa ihmisten ja teknologioiden määräävää osuutta riskien tuottamisessa ja vastuuta niiden eliminoinnissa. Näin ajattelee myös Mary Douglas huomauttaessaan, että riskit aiheuttavat valtavan moraalisen ja poliittisen kuohunnan.²⁵ Douglas sanoo riskejä ”väkipakolla käyttöön otetuiksi aseiksi”, kun taas Beckin puheessa ei näytä olevan hämmennyksen häivääkään, kun hän toteaa kotikaupunkinsa Münchenin ulkopuolella usein ruuhkautuvan moottoritien päässä sijaitsevan kyltin ilmaisevan oivallisesti riskin luonnetta: ”et ole pullonkaulassa, olet pullonkaula”. Refleksiivisen yhteiskunnan käsitteeseen kuuluva syvä teknologista edistystä koskeva ambivalenssi heijastelee sitä, että maailmassa on enemmän ja enemmän kalkylointikeinojen ja määrittelytapojen saavuttamattomissa olevia riskejä. Esimerkiksi Nikolas Rose, Pat O'Malley ja Mitchell Dean käyttävät epävarmuuden ja riskin välistä erottelua enemmänkin riskittämisen hallinnoinniksi ymmärrettyä konstruointiprosessia palvelevana analyttisenä käsitteenä, jonka kautta hallittava käännekohta purkautuu tavalla, joka saa sen aikalaisten ulottuville.²⁶ Beckille riski on epävarmuuden poliittis-sosiologinen aikalaistapahtuma.

Riskeinä nähtyjen vaarallisten ominaisuuksien mittakaava, jonka mukaan vahingollisuus arvostellaan, sekä rekisteri, jonne niitä luetteloidaan, eivät rajoitu vain vakuutuksen²⁷ tai päätöksen²⁸ mekanismeihin kiinnittyviin ilmiöihin. Luhmannin systeemiteoriassa riskit ovat uhkia ja vaaroja koskevia toisen asteen havaintoja: riskillä ja päätöksellä on niin läheinen yhteys, että tuntemattomaan tulevaisuuteen suunnattuihin päätöksiin sisältyy aina riskin – Beck sanoisi: alituinen toiminnan ei-aiottujen seurausten – mahdollisuus.²⁹ Tästä seuraa, ettei ole mielekästä asettua vastustamaan riskejä kovin heiveröisin tai terapeuttisin – tahran poistamiseen vertautuvan turvallisuuden tavoittelun – perustein. Lopulta riskin ja vaaran erottelua voidaan käyttää erityisenä toiminnan strategiana, ja riskin nimissä täytyy tilaisuuksien tai mahdollisuuksien hahmotuksissa pystyä etenemään, vaikka kohdataan suuria vaikeuksia nähdä riskien syitä tai alkuperäisvaikutajia. Tämä taas sekä ketjuttaa riskit tehokkaasti päätösten yhteyteen että tekee ne riippuvaisiksi päätöksistä.

Riskimaailmoihin vaikuttavat suuret perspektiivisiirtymät lyövät leimansa nykymaailman – eikä vain vakuutustarkastajien ammattimaisesti riskiyhteiskunnaksi kutsumien – kohteiden ja teknologioiden määrittelyyn: suhteet eivät enää lepää vakuutusymboliikan ja kollektiivipanostuksen laajennettuina vaan eriytettyinä ja uudelleen harkittuina sekä samalla

viivytettyinä kysymyksinä. Yksityiset vakuutukset ovat aktivoituneet katastrofiriskienkin alalla.³⁰ Vakuutusmekanismit, jotka keksittiin ensimmäisen modernin sosiaalisia riskejä vastaan, eivät ole käyttökelpoisia toisen modernin rajattomien, ennustamattomien ja suuruuksia aiheuttavien onnettomuuksien ennakkoinnissa. Riskiyhteiskunnan signaalien riittämättömyys esimerkiksi ilmastonmuutoksen kollektiivisessa kalkyloinnissa siirtyy myös *big datan* ja uusien vakuutusteknologioiden toiminnan kautta empiirisen tutkimuksen haasteisiin. Globaalissa mittakaavassa ymmärrettäviä maailmallisia, maailman toimintaan vaikuttavia artefakteja yhdistyy paitsi riskejä käsittelevien uusien kollektiivisten toimijoiden sekä näiden käyttämien instrumenttien ja toiminnan myös oikeudenmukaisuusperiaatteiden määrittelyyn. Lisäksi kansallisvaltioiden käsissä olevan budjettivallan ja valtiollisten periaatteiden sopeuttaminen vaatii kekseliäisyyttä. Yksityiset vakuutusyhtiöt tekevät voittoa ilmastonmuutoksella samoin kuin yksityiset hoitoyhtiöt terveydenhuollolla. Niiden on kuitenkin myös oltava selvillä siitä, mitä ilmaston ja sairauden muutoksissa tapahtuu, koska todella suuret muutokset tekevät niiden toiminnan tyhjäksi. Valtio joutuu erittäin hankalaan tilanteeseen, kun se ei voi sulkea ulos sitä, mikä ei ole säädeltävissä tai on epämieluisaa säädeltävää, ja kun se ei voi kohottaa puhtauden päämäärää ohjenuorakseen. Se, miten muutokset voitaisiin elämää tukahduttamatta objektivoida, ei ole yksin riskiturvan haavoittuvuutta³¹ eikä vakuutettavien tai vakuutusyhteisöllisyyden yhteispeliä, vaan maailmanlaajuisten jälleenvakuutusyhtiöiden suojissa toimivien vakuutusyhtiöiden keskinäisyyttä. Jälleenvakuutusyhtiö ei ota riskiä yksin omalle vastuulleen, vaan se ostaa osalle riskeistä vakuutusturvan toisilta yhtiöiltä, jolloin kohteille arvioidaan suurin mahdollinen vahinko. Maksimaalinen vahinko jaetaan vakuuttajien ja jälleenvakuuttajien välillä sovittavalla suhteella. Samalla periaatteella toimii vakuutuspooleja maatalouden, lääkevahinkojen ja liikenteen aloilla.

Sosiaalitutkimukseen on vaikuttanut ennen muuta *metodinen havahduminen* kosmopoliittisuuteen. Jos alituista edestakaista liikettä vuorovaiikutuksen ja instituutioiden edustamien sosiaalisen elementtien välillä ei enää voi järkevästi tavoittaa kansallisessa kehyksessä, on edessä askel tuntemattomaan. Näkökulmaa on syvennettävä ja uudistettava – sekä laajennettava, sillä sosiaalisen dynamiikkaa ei tavoiteta rajoilta tai reunoiltakaan, ja se antaa epävarmuuksien pohdinnalle liian heiveröisen pohjan. Sosiaalisen *levittäytymistä* tarvitaan esimerkiksi arvotyyppien muodostamisessa käytännön elämässä kohdattujen uusien riskin takia. Sosiaalisen *ulottumista* tarvitaan velvollisuuksien sitoumusten sekä hyöty- ja tulosperiaatteiden tarkastelussa etenkin kiistoissa, jotka koskevat kansalaisuutta ja

hyvinvointia yhdistävien ”jälleenvakuutettujen sopimusten” hyväksyttävyyttä ja oikeutusta.

MILLOIN EPOOKKI LAKKAA JA DISKURSSI TULEE VALMIIKSI?

Käsitteillään ja iskulauseillaan Beck onnistui täyttämään selitysaukon keksinnöillä, jotka poistivat tietämättömyyttä luokkavastakohtaisuuksien, talouden yksinkertaisen määräysvallan ja taustamuuttujilla selitetyn yksilöllisyyden ilmiömaailmoista. Samalla hän inspiroi professionaalisia yleisöjä – kirjailijoita, journalisteja ja sielunhoitajia – sosiologian konseptia ja tarinaa uudistavalla ajatuksellaan *itseaskarrellusta elämäkerrasta* (*Bestel-biographie*). Ennen pelättiin, etteivät ihmiset ymmärrä itseään ja toisiaan, koska puhunnan kohteita muokkaava *jaettu diskurssi* puuttuu. Nyt vallitsevuus ja ”kaikkiallisuus” on nykyisyyttä vailla läsnäoloa ja yhteinen etu mystifioitu sumuverho päätöksille. Ihmisiä rohkaistaan oman elämän käsitteelyyn, ja sosiologien kiinnostus ulottuu aina itsearvostukseen vaikuttavaan ja hitaasti muuttuvaan ontologisen perusturvallisuuden kerrostumaan saakka. Beckin naapurina asuneen Habermasin aikoinaan korostamasta ”uudesta yleiskatsauksettomuudesta” oli näin ollen tullut päivästä toiseen vaihtuvaa ”uutta reflektoitavuutta”, joka synnytti sekä suurta epärointiä että itsevarmaa fundamentalismia. Neuvottomille, katastrofihakuisille, nihilisteille, murrosvaiheen tappion saarnamiehille ja omaa monologiaan pitävälle Beckillä ei tuntunut olevan juuri mitään sanottavaa, etenkin jos nämä eivät ymmärtäneet, että kulttuuri ei asetu ajatteluun ja toimintaan ”tiedon” ja ”oppimisen” vaan varuillaan olemista edellyttävien, virityksiä ja mielialoja välittävien nykyisyyksien kautta. Ajatus saattaa jollakin tavalla kantaa riskilogiikan kokonaisuutta mutta ei selvennä mitään, jos ei suvaita ymmärtää moniselitteisyyksien ja asioiden saamien uusien ryhmitysten synnyttämää monimutkaisuutta ja muutettavuutta.

Beckin käymä keskustelu pysyi sellaisella tasolla tai sellaisissa ajattelukerrostumissa, ettei juuri kukaan pannut aluksi merkille hänen huomioitaan siitä, kuinka ”länsimaiden sisällä on toiminnassa aikaisemmin tuntematon yksilöllistymisen ’moottori’”, joka saa oikeutuksensa ”arkipäiväisestä vaatimuksesta saada kokea ’kappale omaa elämää’” ja jossa ei ole kyse 1700-lukulaisesta porvarillisesta individualismista vaan ”erilaisista markkinaprinsiipin läpitunkeutumisen varianteista ja asteista sekä niiden yhteydestä traditionaalisten sidosten purkautumiseen ja kollektiiviseen yksilöllistymiseen.”³² Kun diagnoosin käyppys kävi selville, sosiaalitutkimuksessa pyrittiin uusin kulttuurisin keinoin saamaan karkulaista kiinni.

Jo Georg Simmel epäili, että ”mieli” ja ”tarkoitus” ovat vain yksilösielussa toteutuvia käsitteitä, ja ranskalaisantropologi Louis Dumont ajatteli yksilöllisyyden kykynä ja taitona ”invertoida” käsitteellisiä termejä erilaisille tasoille ja toimia näin ollen ”muutoksen käyttöaineena”, jota ilman mistään ”arvokkaasta” on turha edes yrittää puhua.³³ ”Riskiyhteiskunnasta” olisi siis voinut lähteä myös sisäänpäin; ei maailman turuille ja toreille, vaan kehittämään refleksiivistä sosiologiaa yksilöiden ja toisen modernin sosiaalisten maailmoiden merkittävien tapahtumien, tekemisten ja arvojen kommunikoitavuuden *välittäjäksi*. ”Kappale omaa elämää” ei ole mikään sosiaalivaltion toimenpiteiden tai nettipalveluiden helposti tavoittama paketti, vaan pitää kysyä, mistä haluista ja pyrkimyksistä ”kappale omaa elämää” lopulta muodostuu; mitä on elää ”kappaleessa” ja/tai ”kappaleetta” omaa elämää; miten oma elämä asetetaan esille; miten ja missä rekisterissä puhutaan oman ja toisen elämän välisistä eroista; miten hahmotetaan moneen kertaan keskusteltua mutta aina vain kesken jäävää pluralismia ja relativismia; miten ymmärretään niin sanottujen traagisten valintojen tekeminen; ja miten ylipäänsä päätetään, hyväksytään ja lopulta varmistutaan siitä, mitkä arvot saavat asettaa elämälle vaatimuksia ja mitä arvoja saadaan valita reflektoitavaksi ”kappaleessa omaa elämää”. Jokapäiväiseksi ja pinnalliseksi tultuaan yksilöllisyyden ajatus kätkee syvemmät kysymykset.

Voi melkein arvata, kuinka Beck kommentoisi Saksan epäonnistuneena pidettyä ympäristöpolitiikkaa ja nostaisi esille vaikeiksi käyneet yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kysymykset. Erityisen mielenkiintoista olisi kuitenkin tietää, miten hän käsittelisi etenkin Isossa-Britanniassa ja Saksassa poikkeuksellisen näkyvästi esiin nostettua – yhteiskunnalle jättämäisiä transaktio- ja terveyskustannuksia aiheuttavaa – *yksinäisyyttä*. Yksinäisyyttä pidetään järjestelmistä ja rakenteista irti repeytyneenä haittana, mutta ratkaisuehdotukset voivat olla olemassa vain täsmentävien rajausten ja ehtojen vallitessa. Saako yksinäisyys aikaan niin suurta sekaannusta, että yksinäisyyden käsite on yhdessä ystävyyskäsitteen kanssa kohotettava pahan ja hyvän, vihan ja rakkauden sekä sairauden ja terveyden rinnalle ikuisesti keskustelun aiheena pysyväksi mutta aina yhtä hankalaksi käsittepariksi? Onko ”ystävyyden” tavoittelu luottamuksen ja lahjan ohittavaa puhtaan yhteyden etsimistä kansaan?

Ystävyys ei ole substanssikäsite, se ei ole omistettava ominaisuus eikä toipumistila, se tila, joka vallitsee kun yksinäisyyden tauottua entinen ystävyys tila alkaa palata. Se ei myöskään ole automaattisesti hyvää, vaan se on kaiken läpi työntynyt figuraatio, jota koskevat onnellisuudet, investoinnit, jännitteet ja muut selonteot voisivat kuulua, ja tietyllä tavalla Beckin

tunnetussa ”rakkauden aivan tavallisen kaaoksen” tarkastelussa kuuluivatkin, sosiologiaan. Mutta kyse ei voi olla vain riski- tai hyöty-ystävyydestä. Ilman yksinäisyyden kokemusta meillä ei ikinä olisi ”suurta ystävyyttä”, kuten meillä ei Nietzschen mukaan ilman sairautta olisi ”suurta terveyttä”. Kun kokonaiskuvaa hahmottavien ”linjapäätösten” tilalle ovat päätöksenteossa ja politiikassa tulleet ”toivotut tulokset”, ystäviä on hankittava ja vaikka toivomalla: velvollisuuden tunne ja sovinnon mahdollisuus kietoutuvat toisiinsa niin, ettei tietynlaista syyllisyydentunnetta voi välttää, mutta täyttämällä velvollisuutensa kansalainen sovittaa velkansa, johon hän uskoo syylistyneensä, sillä omatunto voi aina kolkuttaa siitä, että on vajavaisuutensa vuoksi paennut yhteiskuntaa.

Asiantuntijuudesta ja vastamyrkyistä kirjottaneen Beckin kanssa voisi myös ihmetellä Saksan perustuslain viidennen artiklan takaamaa *tutkimuksen ja opetuksen vapautta*. Mitä syömme, miten opimme, mitä lääkkeitä käytämme: kaikki perustuu tieteentekijöiden työhön. Heidän tietonsa vaikuttaa myös siihen, mitä eläinkokeita tehdään, halutaanko ostaa diesel-autoja ja ryhtyvätkö poliitikot subventoimaan tuulivoimaa. Tämä tekee heidän riippumattomuutensa merkillisellä tavalla kalliiksi. Mutta asiasta on vaikea saada tietoa. Julkisuudessa tiedetään, että vähittäiskauppaketju Lidlin perustaja Dieter Schwartz on lahjoittanut Münchenin tekniselle yliopistolle 20 professuuria ja ohjelmistovalmistaja SAP:n perustaja Hasso Plattner Potsdamin yliopistolle kokonaisen tiedekunnan. Selviä normeja ja standardeja yliopistojen toiminnalle ei ole,³⁴ mutta säätiöiden ja yksityisten tahojen rahoittamia professuureja on satoja. Esimerkiksi autoteollisuuden vaikutus tutkimukseen sekä yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa tehdyt ihmis- ja eläinkokeet olisivat osa nykyriskiyhteiskuntaa, siinä missä vaaralliset laskeumat ja hullun lehmän tauti olivat sitä Beckille. Siitä, mitä opetuksia riski-ilmiöt ovat antaneet, ei voida johtaa riski-ilmiöiden opettavuutta. Yhteiskunnallinen eriytyminen jatkuu suuremmalla vauhdilla kuin Beck ehkä koskaan aavisti. Umpikuijiin ja vaikeisiin tilanteisiin ajautuneissa tiloissa otetaan huomioon mitat, riittävyys, venyminen ja selän murtava kriittinen pistekin siihen käännekohtaan asti, jossa aikakausi päättyy ja sen teoria tulee valmiiksi.

LIITE.
ULRICH BECKIN TÄRKEIMMÄT TEOKSET

- Objektivität und Normativität: Die Theorie-Praxis-Debatte in der modernen deutschen und amerikanischen Soziologie.* Reinbek: Rowohlt, 1974.
- Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986. (Engl. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage, 1992.)
- Gegengifte: Die organisierte Unverantwortlichkeit.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988. (*Riskiyyhteiskunnan vastamyryt: Organisoitu vastuuttomuus*. Suom. Heikki Lempa. Tampere: Vastapaino, 1990.)
- Das ganz normale Chaos der Liebe* (yhdessä Elisabeth Beck-Gernsheimin kanssa). Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990.
- Politik in der Risikogesellschaft: Essays und Analysen.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991.
- Die Erfindung des Politischen: Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.
- Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order* (yhdessä Anthony Giddensin ja Scott Lashin kanssa). Cambridge: Polity press, 1994. (*Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio*. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 1995; saks. *Reflexive Modernisierung: Eine Kontroverse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996.)
- Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997 (*Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia*. Suom. Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino, 1999.)
- The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory* (yhdessä Barbara Adamin ja Joost van Loonin kanssa). London: Sage, 2000.
- World Risk Society.* Cambridge: Polity Press / Blackwell Publishers, 1999. (Saks. *Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2007.)
- Die Neuvermessung der Ungleichheit unter den Menschen: Soziologische Aufklärung im 21. Jahrhundert.* Frankfurt am Main: Suhrkamp 2008.
- Das deutsche Europa.* Berlin: Suhrkamp, 2012. (Engl. *German Europe*. Cambridge: Polity Press, 2013.)
- Cosmopolitan Vision* (yhdessä Ciaran Croninin kanssa). Cambridge: Polity Press, 2014.
- Die Metamorphose der Welt.* Berlin: Suhrkamp, 2016 (postuumi).

ULRICH BECKIN RISKIYHTEISKUNTA

1. Beck 1995, 10.
2. Ks. Virtanen 2007.
3. Bonss 1995, 11.
4. Beck 2008, 303.
5. Giddens 1990, 92.
6. Bohrer 2017, 39–40.
7. Beck 1995, 9–15.
8. Lehtonen 2017.
9. Lindemann 2006, 82–83.
10. Tyrell 2005, 5.
11. Ks. Zapf 1987.
12. Ehrenberg 2010; Giddens 1992.
13. Jameson 2016, ix.
14. Ks. Goffman 1956.
15. Nassehi 2006.
16. Beck 1999, 152.
17. Beck 1986, 46.
18. Ks. Eilenberger 2018.
19. Schulze 1992.
20. Kangas 2001.
21. Vrt. Drewermann 2010, 43–44.
22. Graewitz & Marquard 1998.
23. Palonen 1999, 179.
24. Ks. Arnoldi 2009, 20.
25. Douglas 1992, 6.
26. Ks. Van Loon 2002.
27. Ewald 1995.
28. Luhmann 1991.
29. Luhmann 1992.
30. Ks. Lehtonen 2017.
31. Sarewitz ym. 2003.
32. Beck 1983, 44–45.
33. Graeber 2001, 17.
34. Agarwala & Zimmermann 2018.